

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Історико-філософський факультет

Кафедра філософії

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Вченою радою Історико-філософського факультету
Протокол № 1 від 20.10.2016 р.

Вчений секретар *Р.В. Мартич*
Р.В. Мартич

ПРОГРАМА
КАНДИДАТСЬКОГО ІСПИТУ
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
09.00.03 – СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

«УХВАЛЕНО»
на засіданні кафедри філософії

Протокол № від . 2016 р.

Завідувач кафедри *Л.М. Чомачинська*
Л.М. Чомачинська

Київ – 2016

Соціальна філософія та філософія історії: Програма кандидатського іспиту для аспірантів і здобувачів. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016. – 26 с.

Укладачі: д філос. н., проф. О.С. Александрова;
к. філос. н., доц. Л.А. Овсянкіна;
к. філос. н., доц. Ю.В. Омельченко.

Рецензенти:

О.В. Горбань – доктор філософських наук, професор, професор кафедри кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка;

М.Г. Тур – доктор філософських наук, професор, професор кафедри кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка.

Програма кандидатського іспиту з соціальної філософії та філософії історії адресована аспірантам і здобувачам наукового ступеня доктора філософії у відповідній галузі. Програма підготовлена з урахуванням вимог Міністерства освіти і науки, положень Національної доктрини розвитку освіти, а також з урахуванням позитивного досвіду складання аналогічних програм фахівцями вищих навчальних закладів України.

У програмі значне місце відведене економічним проблемам суспільного життя, ролі соціальної філософської думки в розробці стратегії виживання людства, концептуальним питанням соціального розвитку сучасної України.

У змісті програми відображені вимоги, що ставляться до обсягу необхідних знань аспірантів з курсу «Соціальна філософія та філософія історії» для складання іспиту кандидатського мінімуму.

Навчально-методичне видання

ЗМІСТ

Вступ.....	4
I. Зміст навчальної дисципліни.....	5
II. Рекомендована література.....	10
III. Питання для підготовки й складання кандидатського іспиту з соціальної філософії та філософії історії	21
IV. Структура і зміст кандидатського іспиту.....	25
Критерії оцінювання знань з курсу.....	25

ВСТУП

Програма складена кафедрою філософії Історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка на основі програми-мінімум, рекомендованої Міністерством освіти і науки України.

Кандидатські іспити є складовою частиною атестації наукових і науково-педагогічних кадрів. Мета іспиту – встановити глибину професійних знань претендента на вчену ступінь та рівень його підготовки до самостійної науково-дослідної роботи. Складання кандидатських іспитів є обов'язковим для присудження вченого ступеня кандидата наук.

Метою наукових досліджень зі спеціальності «Соціальна філософія та філософія історії» виступає розробка сучасного розуміння суспільного буття як такого, його загальних сутнісних сторін і властивостей. Соціальна філософія розглядає суспільне буття як цілісну систему, що постійно розвивається.

Прийнято виділяти такі основні аспекти вивчення соціально-філософської проблематики і відповідно соціально-філософського знання: соціальна онтологія (філософія суспільства) і філософія історії. Дискусійним є питання про виділення соціально-філософської антропології як самостійного аспекту вивчення і складової частини соціальної філософії. В галузі соціальної онтології в програму включені такі питання, як системний характер суспільства, філософія власності і праці, проблема людини в соціальній філософії і філософії культури. Детально розглянуті питання, що висвітлюють суть філософії історії як філософської дисципліни, специфіку історичного знання і пізнання, рушійні сили і сенс історії, періодизацію всесвітньої історії.

I. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ (ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН)

ТЕМА 1. СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ТИП ПІЗНАННЯ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ

Поняття суспільства як соціального організму. Індивідуальне і суспільне. Соціальні відносини і соціальна система суспільства.

Предмет і функції соціальної філософії. Специфіка і логіка соціального пізнання (врахування суб'єктивного фактору, історичність, складність і динамізм соціальних явищ). Емпіричний і теоретичний рівні соціального пізнання. Проблема методу в соціальній філософії (діалектика, системний підхід, синергетика). Соціальна філософія й інші соціальні науки (соціологія, політологія, культурологія, релігієзнавство та ін.).

ТЕМА 2. ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ (ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СЕРЕДИНИ ХІХ СТ.)

Циклічне бачення соціального часу у Ведах: від Золотого віку Сатья-юга до Залізного віку Калі-юга. Непорушна система варн як основа давнього індійського суспільства. Соціальна складова концепцій сансари і карми.

Даоський принцип “невтручання” (у вей) як основа суспільної гармонії. Конфуціанський ідеал суспільної згоди. Китайська школа фа цзя (легісти) як приклад авторитарного адміністрування суспільства.

Давньогрецький поліс як громадська община та форма місцевого самоуправління. Поняття «громадянин» і «громадянське суспільство» в античному полісі. Зародження і становлення полісної демократії. Причини занепаду полісів. Соціально-філософські погляди Платона та його вчення про ідеальну державу. Соціально-філософські погляди Аристотеля: обґрунтування «середнього класу». Етико-соціальний ідеал Епікура та епікурейців. Поняття гедонізму та евдемонізму. Стоїцизм як ідейна основа бачення людини і суспільства періоду римської античності. Аскеза, апедевсія та автаркія кініків.

Суспільство в Середні віки: два світи – церковний і світський. Становлення теологічного бачення суспільства: Августин та його вчення про рівність. Первинність церкви над державою в концепції Томи Аквінського. Вплив есхатологічних ідей на суспільство в добу Середньовіччя.

Соціально-філософська парадигма епохи Відродження: вихід світського з тіні церковного. Економічні і суспільно-політичні причини занепаду феодалізму. Проблеми взаємодії влади і громадян у вченні Н. Мак'явеллі про державу. Перші соціальні утопії: Т. Мор, Т. Кампанелла.

Соціально-філософські ідеї вождів Реформації. Поняття «солдата Господа» в доктрині Ж. Кальвіна. Вчення Ж. Бодена про державу та суверенітет.

Становлення капіталістичних відносин. Механістичний погляд на людину і суспільство. Суспільство «Нової Атлантиди» Ф. Бекона. Становлення поняття

природного права: Г. Гроцій. Теорія суспільного договору: Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо. Соціально-філософський ідеал Б. Спінози. Суспільство як сім'я у концепції Д. Юма. Людина як суспільна істота в соціально-філософських теоріях доби Просвітництва. Розподіл влад у соціальній теорії Ш.-Л. Монтеск'є. Соціальний ідеал «філософа на троні». Соціальні утопії XVIII-XIX ст. (К. Сен-Сімон, Ш. Фур'є, Р. Оуен та ін.).

Соціально-філософські ідеї представників німецької класичної філософії. Антропологізм Л. Фойєрбаха. Соціологічна інтерпретація суспільства: О. Конт, Г. Спенсер, Дж.С. Міль. Соціально-філософська доктрина марксизму: діалектика суспільного розвитку.

ТЕМА 3. ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ (З 2 ПОЛОВИНИ XIX СТ. ДО СУЧАСНОСТІ)

Передумови «весни народів» та розвиток етнонаціональних соціально-філософських теорій. Соціальна аксіологія неокантіанців.

Ф. Ніцше як соціальний філософ. Психологічний напрямок у соціально-філософській думці: Г. Лебон, Г. Тард, З. Фройд, К.-Г. Юнг, Ж. Лакан. Феноменологічна соціологія.

Критика тоталітаризму й авторитаризму у творчості неомарксистів: А. Грамші, Г. Маркузе, Г. Арндт, Г. Лукач, Т. Адорно, Е. Блох, К. Мангейм та ін. Погляди на суспільство Ю. Габермаса. Соціально-філософська концепція фемінізму: протофемінізм, суфражизм, сучасний фемінізм: С. де Бовуар, М. Мід, Ю. Крістева, Б. Фрідан та ін. Постколоніалізм.

Проблема людського вибору у філософії екзистенціалізму. Основні соціально-філософські позиції постмодернізму: «машина бажань» та номадологія Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі, криза метанаративів Ж.-Ф. Ліотара, деконструктивізм Ж. Дерріда, соціальна міфологія Р. Барта, «біополітика» та «генеалогія влади» М. Фуко, аналіз суспільства споживання і теорія гіперреальності як знакової форми симуляції соціальної реальності Ж. Бодріяра, «сферологія» П. Слотердайка, ідея соціальної науки П. Вінча.

ТЕМА 4. ВІТЧИЗНЯНА СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА ДУМКА

Погляд на суспільство та його історію у філософській думці Київській Русі. Соціально-філософські погляди представників братств, Острозької школи та Києво-Могилянської академії. Боротьба проти окатоличення України як суспільний феномен.

Кордоцентрична філософія Г. Сковороди. Соціально-філософські погляди Т. Шевченка. Зародження національно-демократичної ідеології: кирило-мефодіївці та «громадівці». Соціально-філософські погляди М. Драгоманова та Б. Грінченка Соціально-філософські погляди українських філософів-правників: Б. Кістяківський, М. Туган-Барановський. Ідейні засади українського державницького націоналізму: М. Міхновський, В. Липинський, Д. Донцов, Ю. Липа, М. Сціборський та ін.

Переосмислення соціально-філософської доктрини марксизму в Україні: І. Франко, О. Терлецький, С. Подолинський, М. Грушевський, В. Винниченко, націонал-комуністи С. Мазлах, В. Шахрай, М. Хвильовий. Трансформація марксизму в умовах тоталітарної радянської держави. Соціально-філософські теорії в українській діаспорі: Д. Чижевський, В. Шаян, І. Огієнко, О. Кульчицький, І. Лисяк-Рудницький та ін.).

ТЕМА 5. ЕКОНОМІЧНА СФЕРА СУСПІЛЬСТВА

Праця і виробництво у суспільному житті людей. Суспільне виробництво і його структура. Людина як суб'єкт суспільного виробництва. Продуктивні сили і виробничі відносини. Форми власності і проблема соціальної нерівності. Причини появи капіталізму та капіталістичного суспільства: К. Маркс, М. Вебер, В. Зомбарт. Людина у світі планової та ринкової економіки. Поняття конкуренції. Вчення про закриті й відкриті суспільства А. Бергсона та К. Поппера. Глобалізм та антиглобалізм.

Філософія техніки та її значення у розумінні динаміки соціальних процесів (О. Шпенглер, Е. Юнгер, П. Енгельмайер, К. Ясперс, М. Гайдеггер, Ж. Еллюль, Л. Мамфорд). Технооптимізм і технопесимізм. Сутність НТР. Концепції постіндустріального та інформаційного суспільства (Р. Арон, В. Ростоу, З. Бжезинський, Д. Белл, Г. Кан, А. Тоффлер, А. Турен, Й. Масуда, Ж. Фураст'є, М. Маклюен та ін.).

ТЕМА 6. СОЦІАЛЬНА СФЕРА СУСПІЛЬСТВА

Суть соціального. Поняття «соціальна сфера». Раціональна та ірраціональна природа соціального. Соціальний час і соціальний простір. Соціальні спільноти: рід, плем'я, сім'я, народність, нація, політична нація. Школа «психології народів». Штучне формування наднаціональної спільноти «радянський народ» за часів СРСР. Проблеми становлення української політичної нації.

Структура суспільства: класові і стратифікаційні концепції диференціації суспільства (К. Маркс, П. Сорокін, Т. Парсонс, Р. Мертон). Комунікативні зв'язки у суспільстві. Сучасний соціальний ескапізм як втеча від реальності.

ТЕМА 7. ПОЛІТИЧНА СФЕРА СУСПІЛЬСТВА

Сутність політичного життя суспільства, його елементи та галузі. Філософські проблеми влади, її структура і типи (раціональний, традиційний і харизматичний). Органічна, теократична і договірна теорії походження держави.

Політична система і політичні інститути. Сутність і види політичних режимів. Форми політичного правління. Політичні конфлікти. Революційний та еволюційний розвиток суспільства. Політична еліта: теорія еліт: В. Парето, Г. Моска, Р. Міхельс. Соціально-філософське підґрунтя громадянського суспільства. Проблема насилля в політиці та політична практика ненасильницького руху. Плюралізм і демократія.

Основні політичні ідеології: зародження, розвиток та сучасні трансформації. Меркантилізм та утилітаризм як ідейні засади лібералізму: Дж. Бентам, А. Сміт,

Д. Рікардо, А. де Токвіль. Неолібералізм: Ф. фон Гаск, Л. фон Мізес, Дж. Кейнс, Чиказька школа та ін. Основні засади консерватизму: Е. Берк, Л. де Бональд, Ж. де Местр, Ф. Ліст. Сучасний консерватизм: Ю. Евола, Р. Генон, К. Шмітт, Л. Штраус, та ідеї представників «консервативної революції». Ідеологічне підгрунтя фашистської ідеології: соціальний клерикалізм Ш. Морраса та «Аксьон франсез», італійський фашизм Б. Муссоліні, нацизм та неонацизм. Соціалізм – від соціалістичних і комуністичних утопій до спроб втілення цієї ідеології на практиці. Сучасні ліві ідеології: троцькізм, маоїзм, постмарксизм, ситуаціонізм та автономізм.

Соціал-демократизм: Ф. Лассаль, Е. Бернштейн, К. Каутський. Християнський соціалізм та теологія звільнення. Соціально-політична концепція анархізму як суспільного ідеалу безначалля (П.Ж. Прудон, М. Штірнер, М. Бакунін, П. Кропоткін та ін.). Український анархізм в роки громадянської війни. Географічний детермінізм і геополітика (Ш. Монтеск'є, Г. Бокль, Ф. Ратцель, К. Ріттер, Р. Челлен, К. Гаусгоффер, Г. Маккіндер, А. Мехен, євразійська концепція та ін.). Україна на геополітичній карті світу: Захід, Росія чи буферна зона.

ТЕМА 8. ДУХОВНА СФЕРА СУСПІЛЬСТВА

Сутність і зміст духовного життя суспільства. Елементи духовного життя суспільства (духовна діяльність, духовні стосунки, духовне спілкування, духовне споживання). Філософське осмислення людської свободи. Необхідність і свобода. Індивідуальна та суспільна мораль. Норми суспільної моралі. Співвідношення моралі і права. Галузі духовного життя суспільства. Поняття ідеології. Релігійне життя суспільства: людина у пошуках віри. Поняття свободи віри, догматизму та релігійного фундаменталізму.

Суспільна свідомість, її еволюція, структура та форми. Закономірності духовного життя суспільства. Критерії розвитку та показники функціонування духовного життя суспільства. Поняття та функції духовної культури. Соціальна філософія про масову свідомість (Г. Лебон, С. Московичі). Проблема маніпуляції масовою свідомістю.

ТЕМА 9. АНТРОПОСОЦІОГЕНЕЗ

Людина і природа. Поняття антропогенезу і теорії походження людини: креаціонізм та еволюціонізм. Становлення людини як соціальної істоти. Біологічне і соціальне у людині. Зародження соціального біологізму: Т. Мальтус, Ч. Ломброзо, соціал-дарвінізм, віталізм, расова антропологія: А. Гобіно, Х.С. Чемберлен, Ж. де Лапуж. Соціальна демографія.

Органічна теорія Г. Спенсера. Антропологічні концепції: еволюціонізм Е. Тейлора, Л. Моргана, Дж. Фрезера, соціокультурна і соціально-функціоналістська антропологія Е. Дюркгейма, Ф. Боаса, Б. Малиновського, М. Мосса, Л. Леві-Брюля, структурна антропологія К. Леві-Строса).

Особливості філософського осмислення проблеми антропосоціогенезу (теорія ноосфери Е. Леруа і В. Вернадського, російський космізм, християнський

еволюціонізм П. Тейар де Шардена). Теорія етногенезу Л. Гумільова.

Поняття екології, соціальної екології та екологічної культури. Сучасна екофілософія (гіпотеза Геї Дж. Лавлока, «глибинна екологія» А. Нейса, радикальна екологія «Грінпіс» та екоанархізм М. Букчина). Коеволюція як спільна еволюція людського суспільства і природи. Глобальні проблеми людства та шляхи їх вирішення.

ТЕМА 10. КУЛЬТУРОГЕНЕЗ

Суть і структура культури. Людина у світі культури. Культура і цінності: структура цінностей і рівні культури. Суперечність між природою і культурою. Єдність і багатоманітність культур, культурний плюралізм. Історичні типи культур. Типологія культур. Масова культура, субкультура, традиційна культура, контркультура. Елітарна і масова культура, поняття кризи культури (А. Вебер, Х. Ортега-і-Гассет, М. Бердяєв).

Концептуальні підходи до визначення культури у сучасній культурології. Ігрова концепція культури Й. Гейзинги. Взаємопроникнення культур і мультикультуралізм.

Генеza культури. Теорії локальних культур (М. Данилевський, О. Шпенглер, А. Тойнбі). Протиставлення культури і цивілізації. Поняття цивілізації. Цивілізації Сходу і Заходу: головні риси і відмінності. Конфлікт цивілізацій у концепції С. Хантингтона. Сучасна глобальна цивілізація та проблема розчинення в ній самобутніх етнонаціональних культур.

ТЕМА 11. ФІЛОСОФІЯ У ПОШУКАХ СЕНСУ ІСТОРІЇ

Есхатологічна ідея історії Августина. Хіліастичне вчення Йоахима Флорського про три царства. Історичний провіденціалізм в концепції Ж. Боссюе. Історичний колообіг у концепції Дж. Віко і теорія «вічного повернення». Філософія історії Вольтера. Філософсько-історична концепція Й. Гердера. Концепція Г. Гегеля про історичні та неісторичні народи як підґрунтя європоцентризму. Історична школа Л. Ранке. Культурно-історична школа І. Тена. Історицизм (В. Дільтей, Е. Трьольч, Г. Ріккерт, Г. Зіммель та ін.) та його критика К. Поппером. Формаційний підхід до розуміння історії в марксизмі. Ідея історії Р. Колінгвуда. Екзистенційна концепція сенсу і призначення історії К. Ясперса

Сучасні концепції філософії історії: «Школа анналів» (М. Блок, Л. Февр, Ф. Бродель та ін.), аналітична філософія історії А. Данто, метаісторія Г. Вайта, мікроісторія (Е. Ле Руа Ладюрі, К. Гінзбург, Н. Земон Девіс та ін.), історія повсякденності (П. Бурдйо, М. де Серто), неоконсервативна школа філософії історії Й. Ріттера, інтелектуальна історія (А. Лавджой, Ф. Анкерсміт).

Прогностика і футурологія. Діяльність Римського клубу.

Філософія історії в Україні: М. Грушевський, Д. Яворницький, М. Брайчевський та ін.

ТЕМА 12. ЕВОЛЮЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Філософія історії: предмет, об'єкт, методологія. Історіософія та історіографія. Закони та рушійні сили історії. Суб'єкти історичного процесу. Діалектика історичного розвитку. Роль особистості в історії. Свобода і відповідальність в історії.

Ідея соціального та історичного прогресу. Рушійні сили, критерії та напрямки прогресу. Ідеал та його роль в розумінні перспектив історичного розвитку. Прогрес і регрес. Погляд на соціальний прогрес в історії соціальної філософії: антипрогресизм античної філософії, християнська ідея морального прогресу, прогресизм доби Просвітництва, ідеї циклічності та історичного колообігу, прогрес як еволюція жорстокості. Перспективи історичного прогресу та його межі. Соціальна еволюція і соціальна революція.

II. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Андрущенко В.П. Історія соціальної філософії (Західноєвропейський контекст): підручник для студ. вищих навч. закл. / В.П. Андрущенко; М-во освіти України, Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т вищої освіти АПН України. – Київ: Тандем, 2000. – 416 с.
2. Аренд Г. Становище людини. – Львів: Літопис, 1999. – 254 с.
3. Аристотель. Категорії // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.88–98.
4. Аристотель. Метафізика. – К.: Основи, 2000 – 247 с.
5. Аристотель. Нікомахова етика / Пер. з давньогр. В. Ставнюк. – К.: Аквілон-плюс, 2002. – 480 с.
6. Аристотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К.: Основи, 2000. – 239 с.
7. Артемюк Б. Філософські проблеми суспільного розвитку. – К.: Абрис, 2008. – 176 с.
8. Асмус В.Ф. Диалектика необходимости и свободы в философии истории Гегеля // Вопросы философии. – 1995. – №1. – С.52–69.
9. Афанасенко В.С., Горлач М.І., Данильян О.Г., Дзьобань О.П., Квіткін П.В. Соціальна філософія: підруч. для вищ. шк. – Х.: Прапор, 2007. – 687 с.
10. Белл Д. Настання постіндустріального суспільства // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.419–431.
11. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества. – М.: Правда, 1989. – 608 с.
12. Беседы и суждения Конфуция. – СПб.: ООО «Издательство «Кристалл»», 1999. – 1120 с.

13. Бех В.П. Генезис соціального організму країни: монографія / В. П. Бех. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 288 с.
14. Бойченко І.В. Філософія історії. Підручник / І. Бойченко, М. Горлач, І. Жилєнкова, Є. Мануйлов. – К.: Прапор, 2006. – 656 с.
15. Бэкон Ф. Новый Органон // Бэкон Ф. Сочинения. В 2-х т. – Т.1. – М.: Мысль, 1991.
16. Валлерстайн И. Конец знакомого мира. Социология XXI века: Пер. с англ. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2003. – 236 с.
17. Валлерстайн И. После либерализма: Пер. с англ. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2003. – 256 с.
18. Валлерстайн И. Социальное измерение вечно? Ничто никогда не меняется? // Социс. – 1997. – №1. – С.8–21.
19. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму: Пер. з нім. – К.: Основи, 1994. – С.38–69.
20. Вернадський В. Декілька слів про ноосферу // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.217–225.
21. Вернадский В.И. Научное мировоззрение // На переломе: философские дискуссии 20-х годов. – М.: Политиздат, 1990. – С.180–203.
22. Вільчинський Ю. Філософія історії: теорія взаємопроникнення часу і вічності. – К.: Поліграфкнига, 2009. – 360 с.
23. Габермас Ю. Структурні перетворення суспільної відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство: Пер з нім. – Львів: Літопис, 2000. – 318 с.
24. Габермас Ю. Філософський дискурс модерну. – К.: Основи, 2001. – 245 с.
25. Гадамер Г.-Г. Істина і метод: Пер. з нім. В 2 т. Т.1.: Герменевтика I: Основи філософської герменевтики. – К.: Юніверс, 2000. – 464 с.
26. Гантінгтон С. Зіткнення цивілізацій // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.432–443.
27. Гегель Г. В.Ф. Философия истории. – СПб.: Наука, 2000. – 247 с.
28. Гегель Г.В.Ф. Наука логіки // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.99–112.
29. Гегель. Феноменологія духу // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.480–490.
30. Гейзинга Й. Природа і значення гри як явище культури. Гра й змагання як чинники формування культури. Ігровий елемент сучасної культури // Homo ludens / Йоган Гейзінга. – К.: Основи, 1994. – С.7–241.
31. Гердер Й.Г. Мова і національна індивідуальність // Націоналізм. Антологія. – К.: Смолоскип, 2000. – С.37–46.
32. Гидденс Э. Устроение общества. – М.: Академический проект. – 2005. – 528 с.
33. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. – К.: Дух і літера, 2000. – 600 с.

34. Горбань О.В. Стратегема сталого розвитку суспільства (соціально-філософський аналіз): Автореф. дисертації. – Сімферополь, 2004. – 20 с.
35. Гринин Л.Е. Государство и исторический процесс. Политический срез исторического процесса. – М.: Прогресс, 2007. – 270 с.
36. Гуссерль Э. Кризис европейского человечества и философии // Вопросы философии. – 1986. – №3. – С.102–145.
37. Г'юм Д. Трактат про людську природу. – К.: Всесвіт, 2004. – 550 с.
38. Гьосле В. Практична філософія в сучасному світі. – К.: Лібра, 2003. – 216 с.
39. Декарт Р. Метафізичні роздуми. Міркування стосовно наук. Головні правила методу // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.59–73.
40. Дильтей В. Типи світогляду і уявлення їх у метафізичних системах // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.150–162.
41. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / АН СССР, Ин-т философии; Общ. ред. и вступит. статья А.Ф. Лосева. – М.: Мысль, 1979. – 620 с.
42. Донцов Д. Дух нашої давнини. – К.: МАУП, 2005. – 568 с.
43. Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу // Історія філософії України. Хрестоматія: Навч. посібник / Упоряд. М.Ф. Тарасенко, М.Ю. Русин, А.К. Бичко та ін. – К.: Либідь, 1993. – С.379–380.
44. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. – М., 1991. – 576 с.
45. Энгельс Ф. Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии // Маркс К., Энгельс Ф. Твори. У 50 т. – К.: Політвидав України, 1980. – Т.21. – 245 с.
46. Энгельс Ф. Диалектика природы // Маркс К., Энгельс Ф. Твори. У 50 т. – К.: Політвидав України, 1980. – Т.20. – С.319–576.
47. Згуровський М.З. Сталий розвиток у глобальному і регіональному вимірах: Аналіз за даними 2005 р. – К.: Політехніка НТУУ "КПІ", 2006. – 85 с.
48. Зотов А.Ф. Современная западная философия. – М.: Высшая школа, 2001. – 784 с.
49. Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация. – М.: Academia-Наука, 1999. – 724 с.
50. Калініченко М. Влада громадянського суспільства: монографія / М. Калініченко. – Суми: Університетська книга, 2006. – 175 с.
51. Камю А. Бунтівна людина / Камю А. Вибрані твори. У 3-х т. – Т.3. Ессе / Пер. з фр. – Харків: Фоліо, 1997. – С.181–438.
52. Камю А. Міф про Сізіфа. Есе про абсурд // Читанка з історії філософії. Кн. VI. Зарубіжна філософія XX ст. / За ред. Г.І. Волинки. – К.: Довіра, 1993. – С. 139–144.
53. Кант І. Критика чистого розуму // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.113–122.
54. Кант І. Критика практичного розуму. – К.: Юніверс, 2004. – 240 с.
55. Кант И. Прологомены ко всякой будущей метафизике, могущей появиться как наука // Антология мировой философии. Т. 3. – М.: Мысль, 1971. – 760 с.

56. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество, культура. [пер. Б.Э. Верпаховского]. – М.: Государственный институт. Высшая школа экономики, 2000. – 607 с.
57. Кассирер Э. Дослідження людини. Вступ до філософії культури // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.174–186.
58. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество, культура. [пер. Б.Э. Верпаховского]. – М.: Государственный институт. Высшая школа экономики, 2000. – 607 с.
59. Кіндратець О.М. Політичні детермінанти сталого розвитку. – Запоріжжя: Видавництво ЗДІА, 2007. – 256 с.
60. Кіндратець О.М. Формування суспільства сталого розвитку: проблеми і перспективи. – Запоріжжя: Видавництво ЗДІА, 2003. – 382 с.
61. Козловські П. Постмодерна культура // Сучасна зарубіжна філософія: Течії і напрями (Хрестоматія). – К.: Либідь, 1996. – С.245–294.
62. Копнін П. Гносеологічні та логічні основи науки // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.334–343.
63. Коэн Д. Гражданское общество и политическая теория / Д. Коэн, Э Арато. – М.: Весь мир, 2003. – 784 с.
64. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. – К.: Грамота, 2007. – 576 с.
65. Кримський С.Б. Філософія – авантюра духу чи літургія смислу? // Кримський С.Б. Запити філософських смислів. – К.: ПАРАПАН, 2003. – С.8–21.
66. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світогляд. аналіз. / Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. – 2-е вид. – К.: Знання України, 2005. – 580 с.
67. Кун Т. Структура научных революций: Пер. с англ. – М.: АСТ, 2001. – 605 с.
68. Кьеркегор С. А. Болезнь к смерти // Кьеркегор С. Страх и трепет. – М.: Республика, 1993. – С.251–350.
69. Ларцев В.С. Социокультурный генезис личности (социально-философский анализ). – К.: Принт-Экспресс, 2002. – 360 с.
70. Ленін В.І. Матеріалізм і емпіріокритицизм // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.187–193.
71. Липа Ю. Призначення України. – Львів: Просвіта, 1992. – 245 с.
72. Локк Дж. Два трактати про врядування // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.561–573.
73. Луман Н. Общество как социальная система. – М.: Логос, 2004. – 232 с.
74. Мак'явеллі Н. Державець // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.549–560.
75. Мамардашвили М. Философия – это сознание вслух // Мамардашвили М. Сознание и цивилизация. Тексты и беседы. – М.: Логос, 2004. – С.87–103.

76. Мамардашвілі М. Картезіанські роздуми. – К.: Стілос, 2000. – 311 с.
77. Мангайм К. Ідеологія та утопія: Пер. з нім. – К.: Дух і літера, 2008. – 370 с.
78. Маркс К. До критики політичної економії // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.414–418.
79. Маркс К. Приватна власність і комунізм. Різні етапи розвитку комуністичних поглядів. Грубий, зрівняльний комунізм і комунізм як соціалізм, що збігається з гуманізмом // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.514–525.
80. Маркузе Г. Ерос і цивілізація // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.470–478.
81. Маркузе Г. Одномерный человек. – М.: REFL-book, 1994. – 331 с.
82. Михальченко Н.И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? – К.: Изд. ин-та Высшей школы, 2001. – 440 с.
83. Мід Д.Г. Дух, самість і суспільство. З точки зору соціального біхевіориста / Пер. з англ. та передмова Т. Корпало. – К.: Український Центр духовної культури, 2000. – 416 с.
84. Назаретян А.П. Цивилизационные кризисы в контексте универсальной истории. (Синергетика- психология-прогнозирование): Пособие для вузов. – М.: Мир, 2004. – 367 с.
85. Ніцше Ф. Генеалогія моралі // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.132–140.
86. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського досвіду. – К.: Знання України, 2003. – 450 с.
87. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.457–469.
88. Парсонс Т. Система современных обществ: Пер. с англ. – М.: Аспект-пресс, 1997. – 270 с.
89. Платон. Держава / Пер. з давньогрец. Д. Коваль. – К.: Основи, 2000. – 355 с.
90. Платон. Діалоги / Пер. з давньогрец. – К.: Основи, 1999. – 395 с.
91. Платон. Бенкет. Тімей // Читанка з історії філософії. Книга І. Філософія Стародавнього світу. – К.: Довіра, 1993. – 327 с.
92. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги: В 2 т. – К.: Основи, 1994. – Т.2.– 494 с.
93. Поппер К. Злиденність історизму. – К.: Абрис, 1994. – 192 с.
94. Пригожин І. Порядок із хаосу: новий діалог «людини з природою» // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.344–353.
95. Проблеми сталого розвитку України: Зб. наук. доповідей / НАН України; Наукова рада НАН України з проблем навколишнього середовища і сталого розвитку. – К.: БМТ, 2001. – 424 с.

96. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация: Пер. с англ. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.
97. Рассел Б. Людське пізнання. Його сфера та межі // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.321–333.
98. Рікер П. Конфлікт інтерпретацій. Герменевтичні нариси // Генеза. – 1994. – №1. – С.46–60.
99. Рікер П. Сам як інший. – К.: Дух і літера, 2002. – 456 с.
100. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права. – К.: Port-Royal, 2001. – 583 с.
101. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.206–216.
102. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо. Нарис феноменологічної онтології: Пер. з фр. В. Лях, П. Тарашук. – К.: Основи, 2001. – 835 с.
103. Саух П.Ю. XX століття: Підсумки. – Вид. 2-ге, доповн. і перероб. – К.: "МП Леся", 2009. – 284 с.
104. Саух П.Ю. Україна на межі тисячоліть: трансформація духу і випробування національним буттям. – Рівне: Волинські обереги, 2001. – 219 с.
105. Сенека Л. Моральні листи до Луцілія / Пер. з латин. А. Содомори. – К.: Основи, 1999. – 603 с.
106. Соловьев В.С. Оправдание добра. – М.: Республика, 1996. – 479 с.
107. Сорокин П. Соціальна стратифікація и мобільність. Соціальна і культурна мобільність // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.444–456.
108. Сорокин П.А. Главные тенденции нашего времени. – М.: Наука, 1997.– 457 с.
109. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: Підруч. для вищ. навч. закл. / В.П. Андрущенко, Л.В. Губерський, М.І. Михальченко. – К.: Генеза, 2006. – 354 с.
110. Социальная философия: Учебник/ Барулин В.С. – М.: Гранд, 2002. – 560 с.
111. Социальные знания и социальные изменения [Текст] : монография / Ин-т филос.; Отв. ред. В.Г. Федотова. – Москва, 2001. – 284 с.
112. Спіноза Б. Теологічно-політичний трактат / Пер. з лат. В. Литвинова. – К.: Основи, 2005. – 237 с.
113. Спосіб життя. Стани суспільства. Соціальні верстви. Соціальне освоєння. Суспільство // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис. 2002. – 742 с.
114. Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія / Міжнародний фонд «Відродження» / В.Лях (упоряд.). – К.: Либідь, 1996. – 384 с.
115. Таран В.О., Зотов В.М., Резанова Н.О. Соціальна філософія: навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 272 с.
116. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. – М.: Наука, 1987. – С. 228–235.
117. Тойнбі А. Дослідження історії. – К.: Основи, 1995. – 236 с.
118. Тоффлер Е. Третья хвиля: Пер. з англ. – К.: Всесвіт, 2000. – 480 с.

119. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: Пер. с англ. – М.: АСТ, 2003. – 669 с.
120. Тоффлер Э., Тоффлер Х. Революционное богатство. Как оно будет создано и как оно изменит нашу жизнь. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2007. – 569 с.
121. Філософія. Природа, проблематика, класичні розділи: навч. посіб. / В.П. Андрущенко, Г.І.Волинка, Н.Г. Мозгова та ін. за ред. Г.І. Волинки. – К.: Каравела, 2009. – 278 с.
122. Філософія: світ людини: Курс лекцій: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. / В.Табачковський, М.Булатов, Н.Хамітов. – К.: Либідь, 2004. – 426 с.
123. Філософія історії: Навч. посіб. /Т.І. Ящук. – К.: Либідь, 2004. – 246 с.
124. Философия социальных и гуманитарных наук. Учебное пособие для вузов / Под общ. ред. проф. С.А. Лебедева. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический Проект, 2008. – 733 с.
125. Фіхте Й.Г. Що таке народ у вищому розумінні цього слова і що таке любов до Батьківщини // Націоналізм. Антологія. – К.: Смолоскип, 2000. – С. 46–55.
126. Фойербах Л. Фрагменти до характеристики моєї філософської біографії // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.250–260.
127. Франк С.Л. Духовные основы общества. – М.: Директ-Медиа, 2008. – 398 с.
Франк С.Л. Душа людини // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.502–513.
128. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
129. Фрейд З. Я та Воно // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.293–302.
130. Фрейд З. Вступ до психоаналізу. – К.: Основи, 1998. – 709 с.
131. Фромм Е. Анатомія людської деструктивності // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.270–279.
132. Фромм Э. Психоанализ и религия; Искусство любить; Иметь или Быть?: Пер. с англ. – К.: Ника-Центр, 1998. – 400 с.
133. Фромм Э. Бегство от свободы. – М.: Прогресс, Универс, 1995. – 253 с.
134. Фуко М. Археологія знання: Пер. з фр. – К.: Основи, 2003. – 326 с.
135. Фукуяма Ф. Довіра: соціальні добродії і шлях до розквіту // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.538–548.
136. Хакен Г. Синергетика: Иерархия неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. – М.: Мир, 1985. – С.12–45.
137. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций // Полис. – 1994. – №1.– С.33–48.
138. Цицерон М. Про державу; Про закони; Про природу богів / Пер. з латин. В. Литвинова. – К.: Основи, 1998. – 476 с.
139. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К.: Оріон, 1992.– 230 с.

140. Швейцер А. Культура і етика // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.609–621.
141. Шелер М. Місце людини в Космосі // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.261–269.
142. Шеллінг Ф. Про відношення реального та ідеального в природі // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.194–205.
143. Шинкарук В.І. Світогляд і філософія // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.163–173.
144. Шопенгауэр А. Свобода воли и нравственность. – М.: Республика, 1992. – 447 с.
145. Шпенглер О. Присмерк Європи. Нариси морфології світової історії // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – С.587–596.
146. Штанько В.І. Філософія і методологія науки: Навч. посіб. для магістрантів та аспірантів вищ. навч. закл. – Х.: ХНУРЕ, 2002. – 292 с.
147. Щюц А., Лукман Т. Структури життєсвіту. – К.: Український Центр духовної культури, 2004. – 560 с.
148. Юнг К.-Г. Архетип и символ. – М.: Ренессанс, 1991. – 386 с.
149. Юнг К.-Г. Проблема души нашего времени. – М.: Академический проект, 2007. – 288 с.
150. Ясперс К. Психологія світоглядів / Пер. з нім. О. Кислюк, В. Осадчук. – К.: Юніверс, 2009. – 464 с.
151. Ясперс К. Смысл и назначение истории: Пер. с нем. – М.: Республика, 1994. – 527 с.

Додаткова:

1. Ахиезер А.С., Рябова М.Э. Социальная философия в усложняющемся мире // Общественные науки и современность. – 2005. – № 3. – С. 137-144.
2. Барнетт Р. Осмысление университета [Электронный ресурс] / Р. Барнетт; пер. Р. Гайлевича // Альманах «Образование в современной культуре». – Мн.: ПроPILEI, 2001. – [Серия «Университет в перспективе развития»]. – № 1 – 128 с. – Режим доступа: <http://charko.narod.ru/tekst/alm1/barnet.htm>
3. Барулин В.С. Социальная философия: Учебник: В 2 ч. – Ч. 1. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – 334 с.
4. Барулин В.С. Социальная философия: Учебник: В 2 ч. – Ч. 2. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – 236 с.
5. Бузгалин А.В. Социальная философия 21 в.: ренессанс марксизма? // Вопросы философии. – 2011. – № 3. – С. 36-48.

6. Бузгалин А.В., Колганов А.И. Социальная философия постсоветского марксизма в России: ответы на вызовы 21 века: (Тезисы к формированию научной школы) // Вопросы философии. – 2005. – № 9. – С. 3-26.
7. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики / Х.-Г. Гадамер; пер. с нем./общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова. – М., 1988. – 704 с.
8. Гобозов И.А. Социальная философия: диалектика или синергетика? – Философия и общество. – 2005. – № 2. – С. 5-18.
9. Губин В., Некрасова Е. Философская антропология: Учеб. пособие для вузов. – М.; СПб.: ПНР СЭ; Университетская книга, 2000. – 235 с.
10. Гуревич П.С. Философская антропология: Учеб. пособие для вузов. – М: КОТА ВЕКЕ, 2001. – 454 с.
11. Гусейнов А. А. Мораль и насилие // Вопросы философии. –1990. – № 5. – С. 127-136.
12. Добренёв В.П., Кравченко А.И. Социальная антропология: Учебник / МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 687 с.
13. Дьячук И.А. Социальная коммуникация // Социально- гуманитарные знания. – 2006. – № 1. – С. 288-301.
14. Егорова И.В. Философская антропология Эриха Фромма РАН, Ин-т философии. – М.: Изд-во ИФРАН, 2002. – 161 с.
15. Иашенко В.Я. Социальная философия евразийства. – М.: Альфа-М, 2003. – 365 с.
16. Кальной И.И., Сандулов Ю.А. Философия для аспирантов: Учебник. Под ред. И.И. Кальной. 3-е изд., стереотип. – СПб.: Лань, 2003. – 510 с.
17. Келле В.Ж. Социальная философия: актуальные проблемы // Философия и общество. – 2006. – № 1. – С. 5-19.
18. Колесников О. Основи наукових досліджень. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. – 144 с.
19. Мальковская И.А. Знак коммуникации: Дискурсивные матрицы. – М.: URSS, 2008. – 236 с.
20. Мамардашвили М.К. Классический и неклассический идеалы рациональности. – СПб.: Азбука, 2010. – 283 с.
21. Мамардашвили М.К. Сознание и цивилизация. – СПб.: Азбука, 2011. – 280 с.
22. Миронов В.В. Философия: Учебник МГУ им. М.В. Ломоносова, философ. фак-т. – М.: Проспект, 2009. – 238 с.
23. Павловський Кшиштоф. Трансформації вищої освіти в ХХІ столітті: польський погляд. – К.: Навчально – методичний центр «Консорціум із удосконалення менеджмент – освіти в Україні», 2005. – 230 с.
24. Пелікан Я. Ідея Університету: пер. з англ. — К.: Дух і літера, 2009. – 306 с.
25. Петров М.К. Философские проблемы «науки о науке»: Предмет социологии науки. – М: РОССИЭН, 2006. – 623 с.
26. Поляков М.В., Савчук В.С. Класичний університет: еволюція, сучасний стан, перспективи. – К.: Генеза, 2004. – 416 с.
27. Попкова Н.В. Введение в философскую антропологию: Учеб. пособие. – М.: URSS, 2010. – 339 с.

28. Розин В.М. Философия техники: От египетских пирамид до виртуальных реальностей: Учеб. пособие для вузов. – М.: NOTA BENE, 2001. – 364 с.
29. Руткевич М.Н. Общество как система: Социологические очерки. – СПб.: Алетейя, 2001. – 443 с.
30. Соколов С.В. Социальная философия: Учеб. пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ, 2003. – 440 с.
31. Спасибенко С.Г. Социальная типология человека: теоретический подход // Социально-гуманитарные знания. – 2006. – № 3. – С. 104-123.
32. Тарасов Ю.Н. Философские проблемы социально-гуманитарных наук: Курс лекций для аспирантов. – Воронеж: Тарасов Ю.Н., 2007. – 207 с.
33. Философия: Учение о бытии, познании и ценностях человеческого существования: Учебник / В.Г. Кузнецов, И.Д. Кузнецова, В.В. Миронов, К. Х. Момджян. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 517 с.
34. Философия языка / Ред.-сост. Д.Р. Серл; Пер. с англ. И.М. Кобозевой, Г.Е. Крейдлина, Т.А. Майсака, И.Г. Сабуровой. 3-е изд. – М.: URSS, 2011. – 206 с.

ЕНЦИКЛОПЕДІЇ ТА СЛОВНИКИ:

1. Большой энциклопедический словарь: философия, социология, религия, эзотеризм, политэкономия / Главн. науч. ред. и сост. С.Ю. Солодовников. – Мн: МФЦП, 2002. – 587 с.
2. Булатов М.О. Філософський словник. – К.: Стінос, 2009. – 575 с.
3. Всемирная энциклопедия: Философия / Главн. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.
4. Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; Пер. з англ. В. Шовкун; Наук. ред. пер. О. Шевченко. – К.: Основи, 2003. – 472 с.
5. Європейський словник філософій: Бібліографічний опис: Том 1. / Під кер. Барбари Кассен – К.: Дух і літера, 2009. – 576 с.
6. Історія філософії. Словник / Заг. ред. В.І. Ярошовця. – К.: Знання України, 2005. – 1200 с.
7. Мала енциклопедія етнодержавознавства. НАН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького; Редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.). – К.: Генеза, Довіра, 1996. – 942 с.
8. Новая философская энциклопедия: в 4-х т. / Ин-т философии РАН; Научно-ред. совет: предс. В.С. Степин, заместители предс. А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин, уч. секр. А.П. Огурцов. – М.: Мысль, 2001. – 1258 с.
9. Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл. – Мн.: Книжный дом, 2003. – 1280 с.
10. Русская философия: Словарь. – М.: Республика, 1999. – 748 с.
11. Современная западная философия: словарь / Сост. и отв. редактор: В.С. Малахов, В.П. Филатов. – Москва: Остожье, 2000. – 1647 с.
12. Современная западная социология: Словарь. – М.: Ин-т социологии АН, 1990. – 679 с.
13. Современный философский словарь / Под. ред. В.Е. Кемерова. – М.; Бишкек: Одиссей, 1996. – 1253 с.

14. Социальная философия: Словарь Под общ. ред. В.Н. Кемерова, Т.Х. Керимова.– М.: Академический Проект, 2003. – 556 с.
15. Социальная философия: Словарь Под общ. ред. В.Е. Кемерова. Т.Х. Керимова. – М.: Деловая книга; Академический Проект, 2006. – 649 с.
16. Социальная энциклопедия / Редкол.: А.П. Горкин, Т.Н. Карелова, Е.Д. Катульский и др. – М: Бол. Рос.энциклопедия, 2000. – 436 с.
17. Тлумачний словник основних філософських термінів / Петрушенко В.Л. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2009. – 264 с.
18. Убальдо Н. Иллюстрированный философский словарь / Пер. с ит. – М.: БММ АО, 2006. – 584 с.
19. Філософська думка в Україні: Біобібліографічний словник /Авт. кол.: В.С. Горський, М.Л. Ткачук, та ін. – К.: Пульсари, 2002.– 224 с.
20. Філософія ХХ-ХХІ століть: імена: Біографічний словник / Укл. Ю.В.Омельченко. – К.: Фенікс, 2011. – 212 с.
21. Філософія: ідеї, ідеології, персоналії: Ілюстрований енциклопедичний довідник / Укл. Ю.В. Омельченко. – К.: Ракша М.О., 2009. – 296 с.
22. Філософія: Словник-довідник: Навчальний посібник / Надольний І. Ф., Черушева Г. Б., Пархоменко В. В. та ін. – 2-е вид., доп., випр. і перероб. – К.: Дельта, 2009. – 284 с.
23. Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / Авт.-упоряд.: Л.В. Губерський, В.П. Андрущенко, М.І. Бойченко та ін. – К.: Знання України, 2002.
24. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук та ін.; НАНУ, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
25. Філософський словник соціальних термінів / Ред. рада Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Кремень В.Г. та ін., 3-тє вид., доп. – К. – Харків: Р.И.Ф., 2005. – 325 с.
27. Человек и общество: Философия: словарь-справочник / сост. И.Д. Коротец [и др.]. – Ростов-на-Дону, 1996. – 458 с.

ХРЕСТОМАТІЇ:

1. Мир России – Евразия: Антология / сост. Л.И. Новикова [и др.]. – М.: Высш. шк., 1995. – 399 с.
2. Проблемы человека в западной философии: Антология. – М.: Прогресс, 1988. – 552 с.
3. Смысл жизни: Антология / Под ред. Н.К. Гаврюшиной. – М.: Прогресс, 1994. – 592 с.
4. Социальная философия: Хрестоматия. В 2 ч. – Ч.1 // Сост. Г.С. Арефьева и др. – М.: Высшая школа, 1994. – 254 с.
5. Социальная философия: Хрестоматия. В 2 ч. – Ч.2 // Сост. Г.С.Арефьева и др. – М.: Высшая школа, 1994. – 351 с.
6. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К.: Знання, 2009. – 621 с.
7. Философия истории / под ред. А.С. Панарина. – М. : Гардарики, 1999. – 432 с.

8. Философия истории в России: Хрестоматия / сост. Г.К. Овчинников. – М.: Логос, 1996. – 532 с.
9. Хрестоматия по истории философии: В 3 ч. – М.: Владос, 1997. – 647 с.
10. Это человек: Антология / сост. П.С. Гуревич. – М.: Высш. шк., 1995. – 320 с.

ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ:

<http://dumka.ho.ua/>
<http://innovations.kmpu.edu.ua>
<http://elib.kmpu.edu.ua/>
<http://plato.stanford.edu/entries/education-philosophy/>
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/179491/philosophy-of-education>
<http://www.aft.org/pdfs/highered/academic/june04/Rhoades.qxp.pdf>
<http://www.ecoleague.net/34903999-442.html>
<http://elibrary.worldbank.org/content/book/9780821370582>
<http://filosof.historic.ru/>
<http://filosofia.ru/76587/>
<http://filam.ru/sait.php>
<http://pidruchniki.ws/>
<http://politics.elib.org.ua/>
<http://lib.lunn.ru>
<http://elibrary.ru>
<http://www.lib.msu.su>
<http://www.rsl.ru/res/1.htm>
<http://www.inion.ru>
<http://philosophy.allru.net/pervo.html>
<http://www.velikanov.ru/philosophy/default.asp>
<http://filosofia.ru>
<http://www.philosoff.ru>

Сайти журналів:

«Вопросы философии» (<http://logic.ru/ru/node/275>)
«Философские науки» (<http://www.academvrh.info>)
«Эпистемология и философия науки» (<http://journal.iph.ras.ru>)
«Философия науки» (<http://www.sibran.ru/PHYLNW.HTM>) «Вестник Московского Университета». Серия 7. Философия (www.philos.msu.ru/vestnik/philos)
«Философия образования» (<http://phil-ed.ru>)
«Общественные науки и современность» (<http://ecsocman.edv.ru/ons>)
«Социально-гуманитарные знания» (<http://socgum-zhurnal.ru>)

III. ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ Й СКЛАДАННЯ КАНДИДАТСЬКОГО ІСПИТУ З СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ

1. Предмет і завдання соціальної філософії. Місце соціальної філософії в структурі філософського знання.
2. Системність соціальної філософії як об'єктивна тенденція її розвитку.
3. Фактори розвитку соціальної філософії.
4. Цілісність і взаємозв'язок соціального життя суспільства.
5. Діалектика об'єктивації і суб'єктивації людини в суспільстві.
6. Діалектика конкретно-одиночного людини і суспільства. Взаємозв'язок соціальної активності суспільства та соціальної активності людини.
7. Суспільство як втілення людських відносин. Діалектика злитості і дистанційованості людини в суспільстві.
8. Багатоякісність суспільного буття людини і різноманіття його соціального життя. Єдність об'єктивних і суб'єктивних, матеріальних і духовних чинників соціальної спільноти.
9. Особистість як рушійна сила суспільного життя. Діалектика об'єктивних умов та індивідуальних особливостей у діяльності видатної історичної особистості.
10. Соціально-філософські погляди Платона. Структура ідеальної держави за Платоном.
11. Вчення Аристотеля про людину, суспільство і державу.
12. Християнська філософія історії. Августин Аврелій і Тома Аквінський.
13. Суспільно-політичні вчення епохи Відродження: Н. Мак'явеллі, Т. Мор, Т. Кампанелла.
14. Концепції природного стану, суспільного договору та їхня роль у конституюванні суспільства.
15. Соціально-філософська концепція Т. Гоббса. «Левіафан».
16. Розподіл влад у соціальній теорії Ш.-Л. Монтеск'є.
17. Концепція людської історії І. Г. Фіхте. Причини недосконалості суспільного устрою за Фіхте.
18. Філософська картина суспільства в працях Г.В.Ф. Гегеля «Феноменологія духу», «Основи філософії права», «Філософія історії».
19. Г. Гегель про сім'ю, громадянське суспільство і державу як найважливіші складові суспільства.
20. Марксизм про базис і надбудову та їхній взаємозв'язок. Соціальна філософія марксизму (історичний матеріалізм) про суспільно-економічної формації.
21. Апологетика класової боротьби в соціальній філософії марксизму.
22. М. Вебер, Е. Дюркгейм, Т. Парсонс про суспільство та його структуру.
23. Методологія соціального пізнання в працях М. Вебера та Е. Дюркгейма.
24. Сучасні течії соціальної філософії Заходу про духовні основи суспільного буття людини.
25. Вітчизняна соціальна філософія.

26. Суспільство як результат праці людини, продукт її життєдіяльності і матеріалізований світ її духовності.
27. Матеріально-виробнича сфера суспільства та її контури.
28. Праця як комплексне суспільне явище. Основні елементи праці. Діалектика матеріального й ідеального у праці.
29. Проблема праці в соціальній філософії марксизму.
30. Філософсько-соціологічні аспекти розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Закон відповідності виробничих відносин і продуктивних сил.
31. Загальнометодологічні проблеми приватної власності як відношення (суб'єкт-об'єктне, суб'єкт-суб'єктне, самовідношення).
32. Діалектика необхідності і свободи суспільної праці.
33. А. Сміт про працю, власність, суб'єкти праці.
34. Основні сфери суспільного життя як елементи структури суспільства.
35. Системно-структурні зв'язки основних сфер суспільного життя.
36. Функціональні зв'язки сфер суспільного життя. Специфіка функціональної ролі кожної сфери суспільного життя.
37. Історичний розвиток структури суспільства.
38. Соціальна спільнота та її характеристики.
39. Багатоякісність суспільної свідомості, її структура, основні елементи.
40. Форми суспільної свідомості.
41. Народ як соціальна спільнота.
42. Народ як рушійна сила розвитку суспільства.
43. Нації як соціально-етнічні спільноти. Специфіка соціально-етнічних спільнот у соціальній сфері.
44. Класи як важливі соціальні спільноти, їхня роль у суспільстві. Соціальний образ класу.
45. Класова боротьба та її роль у перетвореннях суспільства.
46. Мікросоціальна структура суспільства.
47. П. Сорокін як основоположник теорії соціальної стратифікації та соціальної мобільності.
48. Соціально-дифузне суспільство західної цивілізації.
49. Людина в світі соціальних спільнот.
50. Співвідношення формаційного, цивілізаційного та культурологічного підходів до структури суспільства.
51. Сутність і контури політичної сфери, її суспільні детермінанти.
52. Основні елементи політичної сфери суспільства.
53. Держава і державність в духовному житті людини.
54. Єдність і цілісність політичної сфери суспільства.
55. Глобальні аспекти розвитку держави в ХХ столітті.
56. Тоталітарні суспільства в СРСР, нацистській Німеччині, фашистській Італії, франкістській Іспанії: подібність і відмінність.
57. Феномен класового ворога і його роль у функціонуванні «закритого суспільства».
58. Духовне життя суспільства, його складові елементи.

59. Духовність як форма людської самосвідомості та як форма інтеріоризації, освоєння соціального досвіду.
60. Духовність людини як детермінаційно-імперативний компонент людського буття. Духовність як основа свободи людини.
61. Філософсько-релігійне розуміння духовних основ життя суспільства.
62. Взаємозв'язок програм життєдіяльності суспільства і «самопрограмування» людини.
63. Людина і суспільство. Творчий людський потенціал в її відношенні до суспільства.
64. Природна сутність первинних елементів суспільства.
65. Природне в різних сферах суспільного життя.
66. Діалектика природного і соціального: зовнішній аспект.
67. Діалектика природного і соціального: внутрішній аспект.
68. Природне середовище та його вплив на суспільне життя. Географічний детермінізм і філософське обґрунтування геополітичних концепцій.
69. Культура як ціннісно-нормативний регулятив життєдіяльності людини.
70. Диференціація культури.
71. Специфіка соціально-філософського бачення культури. Основні методологічні передумови аналізу сутності культури.
72. Марксистська концепція культури та її еволюція.
73. О. Шпенглер і його теорія культур.
74. Глобалізація сучасного світу як соціально-філософська проблема.
75. Сенс історії. Філософські дискусії про сенс історії.
76. Розвиток людської індивідуальності як внутрішнє устремління історії.
77. Логіка історії та історичний процес.
78. Формаційні рівні розвитку людської історії. Дискусія про формації в соціальній філософії.
79. Історичний розвиток соціальних спільнот.
80. Історичний процес як форма буття, існування, розвитку та функціонування суспільства. Об'єктивність і всесвітність історичного процесу.
81. Ідея соціального та історичного прогресу. Перспективи історичного прогресу і його межі. Соціальна еволюція і соціальна революція.
82. Марксистське трактування історії та її місця в розвитку філософії історії.
83. Сучасні концепції філософії історії: «Школа анналів», аналітична філософія історії, метаісторія, мікроісторія, історія повсякденності, інтелектуальна історія.
84. Поняття «рушійні сили розвитку суспільства», його розвиток і роль в соціальній філософії. Багатоякісність і системність рушійних сил суспільства.
85. Значення праць Й. Г. Гердера «Ще одна філософія історії для виховання людства», «Ідеї до філософії історії людства».
86. Гегелівське розуміння сенсу, рушійних сил історичного процесу. Критерій свободи в гегелівському розумінні історії.
87. Традиційне суспільство: його основні риси.
88. Індустріальне суспільство: проблеми розвитку.

89. Контури постіндустріального суспільства.
90. Соціально-історичні визначеності українського суспільства.

IV. СТРУКТУРА І ЗМІСТ КАНДИДАТСЬКОГО ІСПИТУ. ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ АТЕСТАЦІЇ З ДИСЦИПЛІНИ

Відповідно до навчального плану за підсумками курсу проводиться іспит. Іспит проводиться в усній формі і приймається екзаменаційною комісією. До атестації допускаються аспіранти, які виконали дисертаційне дослідження на 80%.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ З КУРСУ:

Оцінка *«відмінно»* ставиться, якщо аспірант (претендент) повно і правильно відповідає на питання, виявляє розуміння завдань сучасної соціальної філософії і філософії історії, демонструє своє особисте ставлення до них, виявляє виражену суб'єктивну позицію, вільно оперує знаннями з соціальної філософії і філософії історії, демонструє уміння розглядати проблему в загальному контексті міждисциплінарного підходу, порівнювати і оцінювати різні наукові підходи, виділяти проблеми, виникаючі суперечності, перспективи. Виклад питання базується на сучасному знанні суті соціальної філософії, проблем її формування і розвитку, підкріплюється посиланнями на ключові роботи фахівців у цій галузі. Аспірант (претендент) виявляє знання історико-філософського процесу, ключових понять; розуміє закономірності і принципи розвитку сучасного наукового знання. Вільно веде діалог з членами комісії, користується сучасною філософською і науковою лексикою.

Оцінка *«добре»* ставиться, якщо аспірант (претендент) недостатньо глибоко і докладно представляє та оцінює різні підходи до даної проблеми. Для його відповіді характерна недостатня інтеграція міждисциплінарних знань, при поясненні сучасних проблем соціальної філософії і філософії історії допускається деяка еkleктичність знань, неповнота аналізу і слабка аргументованість власної точки зору. Відповідь на питання білету базується на знанні сучасних концепцій, проте спостерігається деяка суперечність методолого-теоретичних позицій. Аспірант (претендент) проводить взаємозв'язки висловлюваного теоретичного матеріалу з галуззю свого наукового дослідження. Діалог із членами комісії під час відповіді на запитання носить науково-філософський характер, відповіді аспіранта (претендента) обгрунтовані, мова грамотна, з використанням сучасної філософської і наукової лексики. У викладенні теоретичних положень є неістотні неточності і недоліки.

Оцінка *«задовільно»* ставиться, якщо аспірантові (претенденту) важко розкривати окремі положення сучасної соціальної філософії і філософії історії, відповідних теорій і концепцій. Положення, що висуваються, декларуються, але недостатньо аргументуються, не розкривається суть відмінностей концептуальних підходів. Відповідь на питання не має чіткого теоретичного обгрунтування,

носить переважно описовий характер. У викладі матеріалу допускаються істотні помилки, відповідь носить репродуктивний характер і не відображає особистого ставлення аспіранта (претендента) до висловлюваного знання, відповідь побудована не логічно, для чого постійно вимагаються уточнюючі запитання екзаменаторів. Аспірант (претендент) відчуває труднощі під час відповіді на запитання членів комісії, підміняючи наукове обґрунтування проблем міркуванням практично-побутового плану, характерні неточності у використанні філософської і наукової термінології.

Оцінка *«незадовільно»* ставиться, якщо аспірант (претендент) не володіє знанням сучасної соціальної філософії і філософії історії, його думки є поверховими та слабо аргументованими. Відсутнє розуміння міждисциплінарних зв'язків. Відповідь на запитання не має теоретичного обґрунтування, розкривається не в повному обсязі, виклад є нелогічним. При відповіді аспірант (претендент) виявляє незнання та нерозуміння більшої частини матеріалу, передбаченого програмою кандидатського іспиту, допускає істотні помилки, аспірантові (претенденту) важко в їх виправленні навіть у разі запитань-уточнень екзаменаторів. Наукове обґрунтування проблем підміняється міркуваннями життєвого плану, в мові переважає побутова лексика, спостерігаються значні неточності у використанні філософської і наукової термінології.